

vývinová jazyková porucha.

Charakteristika pojmu

Vývinová jazyková porucha (VJP) je neurovývinová porucha, pri ktorej má dieťa pretrvávajúce ťažkosti v osvojovaní a používaní jazyka. Ťažkosti sa môžu týkať porozumenia hovorenej reči, vlastného vyjadrovania alebo oboch oblastí a sú výraznejšie, než by sme očakávali vzhľadom na vek dieťaťa.

V slovenskej odbornej literatúre sa v minulosti používali najmä pojmy narušený vývin reči a vývinová dysfázia. V súčasnosti sa čoraz viac používa termín vývinová jazyková porucha, ktorý presnejšie vystihuje, že jadro problému nie je iba v „reči“ ako zvukovej realizácii, ale v širšom systéme jazyka. Slovenský štandard nadväzuje na medzinárodnú terminológiu DLD – Developmental Language Disorder.

VJP má vývinový charakter. To znamená, že nejde o poruchu, ktorá vznikla následkom získaného poškodenia už vyvinutého jazyka, ale o odlišný priebeh samotného osvojovania jazykových schopností. Klinický obraz sa vekom mení. Dieťa môže mať v ranom veku výrazné oneskorenie nástupu slov a viet, neskôr môžu dominovať gramatické, lexikálne alebo naratívne ťažkosti a v školskom veku sa problémy môžu prejaviť v komplexnom porozumení textu, čítaní, písaní alebo učení.

Klinické varianty VJP

V slovenskej odbornej literatúre sa uvádza klasifikácia podľa Rapinovej a Allenovej, ktorá rozlišuje šesť syndrómov podľa dominantného jazykového deficitu.

1. Fonologicko-syntaktický syndróm - typické sú krátke, gramaticky nesprávne výpovede, ťažkosti so skloňovaním a časovaním, používaním predložiek a spojok, narušená výslovnosť a často aj slabšie porozumenie. Reč môže pôsobiť neplynulo a výrazne zjednodušené.

2. Syndróm deficitného fonologického programovania - dieťa môže hovoriť pomerne súvislo, reč je však výrazne zle zrozumiteľná. Ťažkosti sa týkajú fonologického rozlišovania, fonologického uvedomovania a správnej realizácie hlások v slovách; môžu sa objavovať špecifické asimilácie. Porozumenie býva relatívne lepšie zachované.
3. Verbálna dyspraxia - dominujú ťažkosti s motorickým plánovaním reči. Porozumenie môže byť relatívne zachované, ale produkcia je namáhavá, s komolením slov, narušenou výslovnosťou a krátkymi výpoveďami, môže sa pridružovať oromotorická dyspraxia.
4. Verbálna sluchová agnózia - výrazne narušené je porozumenie hovorenej reči, expresívna reč je veľmi obmedzená a výslovnosť môže byť výrazne narušená. Porozumenie gestám býva lepšie zachované než porozumenie hovorenému jazyku.
5. Lexikálno-syntaktický syndróm - výslovnosť býva relatívne zachovaná, problémom je najmä vybavovanie slov, tvorba viet a organizácia súvislej výpovede. Vety bývajú kratšie a gramaticky jednoduchšie a objavujú sa ťažkosti s porozumením, najmä pri abstraktnejších pojmoch.
6. Sémanticko-pragmatický syndróm - výslovnosť môže byť správna, ale problém je vo význame a funkčnom používaní jazyka. Dieťa môže voliť významovo neprimerané slová, mať ťažkosti s vedením dialógu a konverzácie, pôsobiť komunikačne pasívne a mať narušené porozumenie.

Tieto syndrómy predstavujú klinické profily, nie rigidné kategórie. V praxi sa môžu jednotlivé prejavy prekrývať a jazykový profil dieťaťa sa môže s vývinom meniť. Ide o staršiu syndromologickú klasifikáciu, ktorú slovenská literatúra stále používa a cituje, ale súčasné chápanie VJP/DLD sa viac opiera o opis individuálneho jazykového profilu než o nútené zaradenie každého dieťaťa do jedného syndrómu.

Čo môže byť pri VJP narušené?

Vývinová jazyková porucha nie je poruchou jednej konkrétnej jazykovej schopnosti. Profil dieťaťa môže byť veľmi rôznorodý. Ťažkosti sa môžu týkať najmä:

- porozumenia jazyku,
- slovnej zásoby,

- vybavovania slov,
- gramatiky a morfosyntaxe,
- tvorby viet,
- fonologického spracovania,
- organizácie súvislej výpovede,
- rozprávania príbehu a narácie,
- pragmatických aspektov komunikácie,
- verbálnej pracovnej pamäti a spracovania jazykovej informácie.

Jednotlivé oblasti nemusia byť narušené rovnako. Dieťa môže mať napríklad pomerne bohatú slovnú zásobu, ale výrazné gramatické ťažkosti, alebo môže dobre komunikovať v každodenných situáciách, no mať problém porozumieť zložitejším vetám či vytvoriť súvislý príbeh.

Prejavy

- oneskorený nástup prvých slov,
- pomalý rast slovnej zásoby,
- neskoré spájanie slov,
- krátke a jednoduché výpovede,
- ťažkosti s porozumením slovným inštrukciám,
- vysokú závislosť od gest, situačného kontextu alebo rutiny,
- menšiu variabilitu používaných slov a viet.

Samotný neskorší nástup reči však automaticky neznamená VJP. U časti detí ide o oneskorený vývin reči, ktorý sa môže postupne vyrovnat'. Preto je v ranom veku dôležité sledovať nielen počet slov, ale celý komunikačný profil dieťaťa. Slovenská odborná literatúra práve preto pracuje aj s pojmom rizikový alebo oneskorený vývin reči a zdôrazňuje diferenciálnu diagnostiku.

V predškolskom veku sa v rámci VJP môže objavovať:

- malá alebo pomaly rastúca slovná zásoba,
- časté používanie všeobecných slov typu „toto“, „tam“, „robiť“,
- ťažkosti s vybavením konkrétneho slova,
- gramatické chyby,
- vynechávanie alebo nesprávne používanie gramatických morfémov,
- jednoduchšia vetná stavba,
- ťažkosti s porozumením zložitejším vetám,
- slabšia schopnosť opísať udalosť alebo porozprávať príbeh,
- ťažkosti s porozumením otázok,
- fonologické ťažkosti,
- znížená zrozumiteľnosť, ak sa VJP kombinuje s poruchou zvukovej roviny reči.

S pribúdajúcimi jazykovými nárokmi, najmä v školskom období, sa môžu zvýrazniť:

- ťažkosti s porozumením dlhším a gramaticky zložitejším vetám,
- problém pochopiť nepriamy alebo abstraktnejší význam,
- slabšia schopnosť formulovať odpoveď,
- problémy so súvislým rozprávaním,
- oslabené porozumenie textu,
- ťažkosti pri osvojovaní čítanej a písanej reči,
- problémy pri učení sa nových pojmov,
- slabší výkon pri úlohách, ktoré sú silne závislé od jazyka.

VJP preto nemožno redukovať na „dieťa začalo neskoro rozprávať“. Je to porucha, ktorej prejavy sa menia spolu s tým, čo jazyk v danom veku od dieťaťa vyžaduje.

Mechnizmus vzniku VJP

Vývinová jazyková porucha nemá jednu známu príčinu. Ide o multifaktoriálnu neurovývinovú poruchu, pri ktorej sa pravdepodobne podieľajú genetické a neurobiologické faktory spolu s individuálnymi charakteristikami vývinu. Nie je dôsledkom toho, že rodičia s dieťaťom málo hovoria, málo mu čítajú alebo ho nedostatočne stimulujú.

Zároveň však treba dodať, že jazykový vývin prirodzene prebieha v sociálnom prostredí, preto kvalita a množstvo jazykových skúseností ovplyvňuje to, ako sa už existujúce schopnosti dieťaťa rozvíjajú, nie to, či VJP vznikne.

VJP môže byť prítomná ako samostatná jazyková porucha, ale jazykové ťažkosti sa môžu objavovať aj v rámci iných neurovývinových alebo zdravotných stavov. V prvom prípade hovoríme o VJP, v druhom skôr o narušenom vývine reči ako o symptomatickej poruche reči.

Diagnostika

Diagnostika VJP je komplexná. Nestačí zistiť, koľko slov dieťa pozná alebo či používa gramaticky správne vety. Potrebné je hodnotiť jazyk ako systém a zároveň posúdiť, ako dieťa jazyk používa v reálnej komunikácii. Vyšetrenie sa podľa veku a schopností dieťaťa môže zameriavať na:

- anamnézu a priebeh raného vývinu,
- komunikačné správanie,
- porozumenie slovám a vetám,
- expresívnu slovnú zásobu,
- vybavovanie slov,
- morfológiu a syntax,
- fonologické schopnosti,
- naratívne schopnosti,
- pragmatiku,
- verbálnu pamäť a spracovanie informácií,
- spontánnu jazykovú vzorku.

Záver by nemali vychádzať iba z jedného testu. Slovenský štandard odporúča vytvárať diagnostické závery z viacerých zdrojov a pri identifikácii vývinových odchýlok zdôrazňuje potrebu komplexnej diferenciálnej diagnostiky.

Diagnostika v ranom veku

Pri malých deťoch môže byť klasické štruktúrované testovanie obmedzené. Na Slovensku používame napríklad Laheyovej model hodnotenia jazykových schopností, ktorý umožňuje pozorovať jazykové schopnosti dieťaťa aj v nízkoštruktúrovanej situácii a možno ho použiť aj u dieťaťa, ktoré ešte nehovorí.

Výhodou je, že hodnotenie nevedie iba k označeniu deficitu, ale pomáha pomenovať silné a slabé stránky jazykového systému a následne formulovať terapeutické ciele v zóne najbližšieho vývinu dieťaťa.

V slovenskej praxi sa využívajú aj ďalšie nástroje zamerané na ranú komunikáciu a gramatický profil, napríklad slovenský Gramatický profil – GPsk. V rámci dotazníkov pracujeme s TEKOS I. a II.

Diferenciálna diagnostika

Pri podozrení na VJP je potrebné odlíšiť najmä:

- oneskorený vývin reči,
- poruchu zvukovej roviny reči,
- vývinovú verbálnu dyspraxiu,
- jazykové ťažkosti pri poruche sluchu,
- jazykové ťažkosti pri poruchách autistického spektra,
- globálne oneskorenie vývinu alebo intelektové oslabenie,
- ďalšie neurologické alebo neurovývinové stavy.

VJP môže byť samostatným problémom, ale zároveň sa môže kombinovať s ďalšími vývinovými ťažkosťami. Preto diagnóza nevzniká iba tým, že „vylúčime všetko ostatné“. Dôležitý je charakter a perzistencia jazykových ťažkostí a ich funkčný dopad na každodennú komunikáciu a učenie dieťaťa.

Terapeutické možnosti

Terapia VJP sa zameriava na rozvoj konkrétnych oslabených jazykových schopností, nie na všeobecné „rozrozprávanie“ dieťaťa. Terapeutické ciele vychádzajú z individuálneho jazykového profilu a môžu sa týkať napríklad:

- rozvoja porozumenia,
- rozširovania slovnej zásoby,
- vybavovania slov,
- gramatiky,
- tvorby viet,
- fonologických schopností,
- narácie,
- pragmatických schopností,
- neskôr aj čítania a písania.

Pri malých deťoch má terapia často podobu prirodzenej komunikácie v hre a každodenných situáciách, pričom logopéd cielene manipuluje jazykový vstup a vytvára príležitosti na používanie novej jazykovej schopnosti. Na tomto mieste teda treba povedať, že akokoľvek logopedická intervencia imponuje ako "hranie sa", toto hranie je systematickým a dobre premysleným výberom stratégií a metód, ktoré stimulujú komunikačný vývin čo najprirodzenejšie. Používajú sa napríklad:

- modelovanie,
- opakovanie jazykových vzorov,
- rozširovanie detskej výpovede,
- preformulovanie výpovede,
- cielene vytvorený jazykový vstup,
- práca s príbehom,
- vizuálna podpora,
- explicitnejšia práca s gramatickými pravidlami u starších detí.

Prognóza

Vývinová jazyková porucha je dlhodobá vývinová porucha. To však neznamena, že jazyk dieťaťa zostane nemenný alebo že terapia nemá význam. Naopak, schopnosti dieťaťa sa môžu výrazne rozvíjať a funkčný dopad poruchy sa môže podstatne znižovať. Mení sa však typ nárokov, ktoré sú na jazyk kladené, preto sa môžu v rôznych životných obdobiach objavovať odlišné prejavy. Dieťa, ktoré v predškolskom veku malo nápadné problémy s gramatikou, môže v školskom veku pôsobiť v bežnom rozhovore pomerne nenápadne, ale mať ťažkosti s porozumením učebného textu, formulovaním odpovede, písaním alebo učením cudzích jazykov.

VJP preto nemožno hodnotiť iba podľa toho, či sa dieťa „už rozrozprávalo“.

Rýchle odlíšenie od iných porúch

Oneskorený vývin reči → najvýraznejším problémom je tempo vývinu.

Vývinová jazyková porucha → narušené je osvojovanie a používanie jazykového systému; profil môže zasahovať porozumenie, slovnú zásobu, gramatiku, naratívne a ďalšie jazykové schopnosti.

Fonologická/artikulačná porucha → primárny problém je v zvukovej rovine reči, nie v celom jazykovom systéme.

Vývinová verbálna dyspraxia → primárne ide o poruchu rečovej motoriky a plánovania/programovania rečových pohybov.

Jednotlivé poruchy sa však môžu kombinovať. Dieťa s VJP môže mať súčasne napríklad fonologickú poruchu.

ZDROJE

Základný slovenský zdroj

Mikulajová, M. (2016). Narušený vývin reči. In A. Kerekrétiová a kol.: Logopédia. Bratislava: Univerzita Komenského.

Slovenský štandard

Ministerstvo zdravotníctva SR (2020). Poruchy vývinu jazyka a reči. Štandardný diagnostický a terapeutický postup, ŠP 0068.

Autorský kolektív pod vedením M. Masárovej.

Diagnostika a raný vek

Kapalková, S. (2019). Laheyovej metóda ako efektívny nástroj hodnotenia komunikácie rizikových detí v ranom veku. Listy klinické logopedie, 3(1), 8–12. DOI: 10.36833/lkl.2019.003.

VÚDPaP (2023). Diferenciálna diagnostika oneskoreného vývinu reči a vývinovej jazykovej poruchy v ranom veku. Odborný postup v poradenskej praxi.

Slovenské odborné pracovisko

Inštitút detskej reči. Jazyková porucha: raná intervencia, diagnostika a terapia. Vzdelávací program zameraný na Laheyovej model, GPsk, VJP a terapeutické plánovanie.

Inštitút detskej reči (2025). Vývinovú jazykovú poruchu nie je na prvý pohľad vidieť.